

MŰHELYMUNKÁK

CSERNUS–LUKÁCS SZILVESZTER

KÉRELMEK A MAGYAR NEMZETI KORMÁNY MINISZTERELNÖKSÉGÉHEZ

1919. MÁJUS–AUGUSZTUS*

Az 1919-es év a magyar történelem talán legmozgalmasabb epizódja volt. A világháborús összeomlás után a gróf *Károlyi Mihály* vezette polgári forradalom Magyarországon először létrehozta a köztársasági államformát, s gyökeres fordulatot tűzött ki célul mind közjogi és politikai, mind társadalmi téren. A háború folytatódott Közép-Európában, ami az ország egyre nagyobb hányadának megszállását jelentette. A proletárdiktatúra 1919. március 21-ei kihirdetése az őszirózsást követően ismét új forradalmat hozott, amely merőben újító és idegen jellegű berendezkedésével szintén új korszakba kívánta vezetni a magyar társadalmat. A Forradalmi Kormányzótanács ellenségként tekintett a „burzsoá” Szövetséges és Társult Hatalmakra, így harcot hirdetett nemcsak az országrészeket megszállás alatt tartó cseh, román és szerb/jugoszláv államok, de a Délmagyarországon szintén jelen lévő, a térségben kompetens nagyhatalomnak számító Franciaország ellen is.

A tanácskormányval szembenálló politikai és katonai erők a meg nem szállt Magyarország periferiáján vagy az országon kívül (Bécs, Graz, Feldbach) kerestek menedéket, és már 1919 tavaszán megkezdték hatalmi központjaik szervezését, melyek közül elsőként a gróf Bethlen István által április 12-én alapított Antibolsevista Comité jött létre Bécsben.¹ A szerb-francia megszállás alatt álló Temesvárott is szerveződtek a csoportok, de a legeredményesebb ellenforradalmi, a politikai hatalom megszerzését célul tűző csoport Szegeden és Aradon jött létre a tavasz folyamán. A franciák által 1918. december 31. óta megszállt Aradon május 5-én megalakították a Magyar Nemzeti Kormányt gróf *Károlyi Gyula* (Károlyi Mihály unokatestvére) vezetésével és a franciák támogatásával.² Az ellenforradalmi központ vezetői a földrajzi és kommunikációs tá-

*Köszönöm Sipos Józsefnek a tanulmány első változatához fűzött észrevételeit és javaslatait.

¹ A Bécsi Magyar Futár hetilap március 22-től jelent meg az osztrák fővárosban. (ORMOS, 2000. 38.; GÖMBÖS, 1920. 83–84.; ROMSICS, 1982. 31.)

² ROMSICS, 1982. 32. – Az 1918. november 13-ai belgrádi fegyverszüneti egyezmény a Dráva-Baja-Szabadka-Maros vonal mentén jelölte ki a demarkációs vonalat, amelytől délre és keletre a szerb, francia és román katonaság vonulhatott be, elvileg érintetlenül hagyva a magyar polgári közigazgatást. Az egyez-

volság ellenére kezdettől fogva célul tűzték ki más antibolsevik, ellenforradalmi magyar „alakulatokkal” való összeköttetés megteremtését.³ A temesváriak és aradiak fúzióján túl a szegedi Antibolsevista Comité április 25-ei deklarációja is jelezte ezt, melyben a bécsi Antibolsevista Comité alá tartozónak nyilvánították magukat.

Szegeden igencsak kaotikus politikai szituáció uralkodott. A Torontál vármegyéből még a 19. században kihaló, a belvárostól a Tisza és a Maros által elválasztott Újszegedet és az ekkor még Szegedhez tartozó Röszkét 1918. november 24-től a szerb katonaság tartotta megszállva, decemberben a város többi részébe nagyszámú francia katonaság vonult be, míg a Szegedet északnyugatról körülölelő településeket (Szatymaz, Kistelek) még a Vörös Hadsereg uralta a tanácskormány bukásakor is.⁴ A franciák a proletárdiktatúra első heteiben számos, halálos áldozatokkal is járó atrocitás után kiverték Szegedről a direktóriumot, de egészen májusig a Munkástanács és a Tanácsköztársaság karhatalmi szerve, a Vörös Őrség feszült viszonyok közepette osztozott a hatalmon Henri de Gondrecourt francia tábornokkal és a támogatói bázisát egyre szélesítő, 31 tagot számláló szegedi ABC-vel.⁵

A tanácskormány karhatalmi alakulatainak fokozatos átállása és a románok egyre nyomasztóbb aradi jelenléte arra készítette Károlyi Gyula ellenforradalmi kormányát (belső használatú irataiban nem egyszer „május 5. kormány”-t),⁶ hogy a biztonságosabb Szegedre tegye át székhelyét. Am a szegedi közegbe való áttelepedésnek ára volt: a többpárti alapokra törekvő Károlynak át kellett alakítania kormányát. A május 28-án Szegedre érkező kormányfő lemondott hét aradi minisztert, köztük Szabó Zoltán hadügyminisztert, akinek helyére a kenderesi családi birtokán időző Horthy Miklós ellentengernagyot kérte fel.⁷ A magyar közjogban újdonságnak számító hadügyminiszteri (azaz nem „honvédelmi”) teendőket ideiglenesen a Bécsből Belgrádon át érkező Gömbös Gyula államtitkár látta el,⁸ de meg kellett felelniük a már a franciákkal együttműködést kialakító szegedi ABC-nek is. Az arad-szegedi ellenforradalmi kormány ezzel szűz napos regnálásának második szakaszába lépett (lásd: *Függelék*).

Károlyi Gyula június 6-án ismét megújította kabinetét, ám személyi változtatásra csak a külügyminiszteri poszton került sor (gróf Teleki Pál vette át báró Bornemissza Gyula helyét), Károlyi maga vette át a belügyminiszteri tárcát (az azt addig vezető Kele-

mény ugyanakkor a demarkációs vonalon belül eső, stratégiai pontokra is lehetővé tette a szövetséges okkupációt, amint az például Szeged esetében történt.

³ MNL CSML Miniszterelnökség Levéltára K 32. A szegedi ellenforradalmi kormány miniszterelnökének iratai, 1919. V. 7.–VIII. 16. (A továbbiakban: MNL CSML K 32) Károlyi Gyula miniszterelnök levele a szerb királyi kormánybiztosnak, Szeged, 1919. május 30.; Károlyi Gyula miniszterelnök levele Solymossy Lajos pénzügyminiszternek, Szeged, 1919. május 30.

⁴ KELEMEN, 1922. 37.

⁵ BOKOR, 1939. 77.

⁶ MNL CSML K 32. Károlyi Gyula miniszterelnök levele a szerb királyi kormánybiztosnak, Szeged, 1919. május 30.

⁷ Horthy visszaemlékezései szerint még Aradról érkezett hozzá Károlyi Gyula futára a kéréssel, ugyanakkor Bethlen István is hasonlóra bízta a későbbi kormányzót Bécsből. (HORTHY, 2012. 127.)

⁸ BOKOR, 1939. 88.; GÖMBÖS, 1920. 45.

men Béla vallás- és közoktatásügyi⁹ miniszter lett), illetve megszüntette a nemzetiségi és az igazságügyi minisztériumokat (az addig azt vezető kormánytagok más tárcát kaptak). A szegedi ABC június 13-án deklarálta, hogy célját elérte, így feloszlatta önmagát.

A Magyar Nemzeti Kormány ezek után hiába próbálta a francia tábornokoknál elérni, hogy formálódó hadseregét felfegyverezze és a Tanácsköztársaság ellen küldhesse, de legalábbis a Dunántúlra kiterjessze hatalmát.¹⁰ Így arra hivatkozva, hogy megszűnt a bizalom a miniszterek és a francia katonai parancsnokság között, lemondtak.¹¹ A franciák nemtetszésüket fejezték ki azzal kapcsolatban, hogy a kabinet összetétele túlságosan „germanofil”, így egyelőre nem adtak engedélyt a magyar hadseregnek, hogy nyugatra törjön.¹² A július 12-ei kormányalakítást az antantbarátként számon tartott P. Ábrahám Dezső vállalta magára, aki Károlyi Mihály kormányában töltött be államtitkári pozíciót, így a franciák megbízhatónak tekintették. A hét miniszteri tárca vezetői közül Teleki Pál külügy- és Varjaszy Lajos kereskedelemügyi miniszterek jelentettek kontinuitást a Károlyi Gyula-féle nemzeti kormánnyal; Horthy visszaemlékezése szerint a hadügyminiszteri helyett az „összes magyar nemzeti haderő főparancsnoka” posztját igényelte,¹³ a tárcát így Belicska Sándor kapta.¹⁴ A kormány tagjai az úgynevezett „októbrista” irányvonalhoz tartoztak, az 1918. évi őszi polgári forradalom eszméit magukénak vallva.¹⁵ Az Ábrahám-kormányt már nemcsak a francia vezetés, de rövidesen a szerb kormány is elismerte.¹⁶ Amint a fővárosban megszűnt a vörös uralom, majd az Ábrahám-kormány által „népcsalónak”¹⁷ kikiáltott Peidl-kormány is „lemondott”, minden nagyobb akadály elhárult a nemzeti kormány újabb székhelyváltása előtt, amit a Friedrich Istvánnal folytatott tárgyalások is megalapoztak. A Magyar Nemzeti Kormány utolsó szegedi minisztertanácsára augusztus 12-én, az utolsó budapestire pedig 19-én került sor.

⁹ A „régí rendszer” maradványának tekintett, így az őszirózsás forradalmat követően megszüntetett vallás- és közoktatásügyi minisztériumot a magyar nemzeti kormány június 13-ai 4/1919 M. E. sz. rendelete hozta létre ismét, hatályon kívül helyezve az azt megszüntető 1919:V. néptörvényt.

¹⁰ Horthy a Dunántúl stratégiai jelentőségét így indokolta: „ahhoz, hogy a vörös hadsereg ellen katonai műveletre gondolhassunk, előbb biztosítani kellett utunkat a Dunántúlra”. (HORTHY, 2012. 128.) Mire a nemzeti hadseregnek sikerült átkelnie a Dunán, Horthynak pedig katonái után repülnie Szegedről Siófokra (augusztus 13.), már sem a Forradalmi Kormányzótanács, sem a Peidl-kormány nem volt hatalmon.

¹¹ BOKOR, 1939. 107–110.

¹² BOKOR, 1939. 100.

¹³ HORTHY 2012. 130.

¹⁴ BOKOR, 1939. 116. – Pálmay Lajos az I. Károlyi Gyula kormány igazságügyminisztere a közellátásügyi tárcát kapta meg. Szegedi leváltására zsidó származása miatt került sor, ugyanis Károlyi Gyula nem akart ilyen téren támadási felületet nyújtani a nemzeti kormánnyal szemben állóknak. (BOKOR, 1939. 89.)

¹⁵ KELEMEN, 1923. 357.

¹⁶ BOKOR, 1939. 120–122.

¹⁷ MNL. CSML. K 32. A Magyar Nemzethez! kiáltvány. [Szeged, 1919. július 12.]; KELEMEN, 1923. 363.

A miniszterelnökségi iratok

Az 1919-es arad-szegedi ellenforradalmi kormány Miniszterelnökségének iratait hat csoportra oszthatjuk. A Miniszterelnökség a (magyar közjogban 1849 kivételével újdonságnak számító független) Külügyminisztériummal együtt intenzíven tartotta a kapcsolatot idegen hatalmakkal, elsősorban Franciaországgal annak megszálló katonaságán keresztül, így elkülöníthetők a külpolitikai vonatkozású iratok.

A Miniszterelnökség iratanyagában a lakossági kérelmeket és az arra adott válaszokat gyűjtő akták találhatóak a legnagyobb mennyiségben. Nem csak az Alföld települései kérték az újonnan felállt hatalmi központ segítségét a román, illetve a szerb–francia megszállás által okozott sérelmeik ügyében, de az állását veszített magyar közalkalmazotti réteg is az ellenforradalmi kormányhoz fordult.

Külön iratcsoportot képeznek a június elejére megteremtett ún. Magyar Nemzeti Propaganda Bizottság (az Ábrahám-kormányban: Magyar Nemzeti Propaganda Hivatal, Barcsay Andor vezetésével) iratai. Ez a mintegy minisztériumként működő szervezet, amely a „magyar nemzeti eszme és öntudat felébresztésére és élesztésére”¹⁸ jött létre, hírszerzési forrásként szolgált a kormány számára: gyűjtötte a hangulatjelentéseket a történelmi Magyarország területeiről és Bécsből, egyfajta kezdetleges kémhálózatként is funkcionált. Emellett a még Magyarországon sem eléggé ismert kormány ismertté tétele volt a feladata.

Továbbá kormányrendeletek, miniszterelnöki és miniszteri rendeletek találhatóak az iratok között, amelyek a hetente megjelenő Hivatalos Közlönyben való közlés révén váltak hatályos jogszabállyá. Sokat elárulnak adott esetben a jogszabály pizkozatváltozatain elvégzett javítások, hiszen a célkitűzés és a megvalósítás eltéréseire világítanak rá. Ehhez a csoporthoz sorolhatók még a kormány és a szegedi ABC kiáltványai, melyek kormányprogramoknak és alkotmányos–ideológiai állásfoglalásnak is tekinthetők. Ezek esetében szintén figyelemre méltó a megjelent és a pizkozatirat közötti különbség. Az antibolsevista comité szegedi végrehajtó bizottsága „Polgártársak!” kiáltványának kéziratában például a „burzsoa és proletár-diktatúra” helyett „egyes társadalmi osztály érdekének előrébb tolása” megfogalmazást találtak célszerűnek.¹⁹ Említésre méltó az Aradon megalakuló kormány esküokmánya is, ahol „a Magyar Népköztársasághoz” részt „Magyarországhoz”-ra cserélték a mintanyomtatványon.²⁰

A következőkben a kérvények ismertetésére kerítünk sort.

¹⁸ MNL CSML K 32. Tsikvay János főútkár levele a Miniszterelnökséghez, 1919. június 2.

¹⁹ MNL CSML K 32. Az antibolsevista comité szegedi végrehajtó bizottsága Polgártársaink! c. irata, Szeged, 1919. május 17. (KELEMEN, 1923. 157–158.) (Az idézeteket eredeti helyesírással közlöm.)

²⁰ MNL CSML K 32. Esküokmány, tisztviselők és kezelők részére való mintájára írt jegyzőkönyv, keltezés nélkül. Az esküokmányt végleges formájában közli: KELEMEN, 1923. 200.

Kérvények a Magyar Nemzeti Kormányhoz²¹

A Miniszterelnökségre számos kérelem és kérvény érkezett a kormány Szegedre kerülését és helyzetének viszonylagos megszilárdulását követően.

A megszállás viszontagságai

A beadványok legtöbbször a román megszállás viszontagságai inspirálták, ugyanis a demarkációs vonalat átlépő román hadsereg az általa megszállt területen erőteljes rekvirálásokba kezdett, nemcsak mezőgazdasági terményeket, de ipari–mezőgazdasági munkaeszközöket és lakossági iparcikket is lefoglaltak, ami a települések közhivatalnokainak, vagy egyszerűen csak menekült, kárt szenvedett polgárok leveleinek, illetve a kormány irodáiban jegyzőkönyvbe felvett beszámolóinak tanúbizonysága szerint nem egyszer indokolatlan letartóztatásokkal, internálásokkal és olykor halálos áldozatokkal is járt. A leghírhedtebb eset Apátfalván történt, ahol egy rekvirálási hullám során kitört verekedésben megölt három román katonáért hatvan apátfalvi lakos lemészárlásával álltak bosszút az „apátfalvi vérengzés emlékirata” szerint. A román megszállással kapcsolatos jelentések, kérelmek Hódmezővásárhely, Mezőtúr, Kunszentmárton, Szarvas településekről és közvetlen környezetükből, illetve Csanád vármegyéből érkeztek. A szegedi kormánnyal jó kapcsolatot kiépítő Székely Nemzeti Tanács leginkább a menekültek és katonáik ügyéről tárgyalt a Miniszterelnökséggel. A román megszállástól szenvedő közösségek fölhívták a kormány figyelmét arra, hogy amennyiben a rekvirálások folytatódnak, és éhínség üti föl a fejét, az elkeseredett lakosság könnyen a bolsevik irányzatok felé fordul majd.²²

A francia katonai hatóságokhoz – zömmel *Charpy* tábornokhoz, a 76. hadosztály parancsnokához – címzett iratok tetemes része a román hadsereg túlkapásairól szóló jelentéseket továbbította, kérvén a franciákat, hogy fékezze meg szövetségeseiket, vagy adott esetben francia megszálló erő váltsa fel a románokat.²³ Ugyanakkor a Magyar Nemzeti Propaganda Bizottság beszámolt arról, hogy a francia katonák Kiskundorozsmán is rekvirálnak, és tizenéves lányokat becstelenítenek meg.²⁴ Július 17-én a

²¹ A levéltári anyagban található beadványok, kérvények mellett Kelemen Béla továbbiakat is közölt, amelyek azonban jelenleg nem találhatók meg a Miniszterelnökség levéltári iratanyagai között: Pro memoria – Kelemen Béla előterjesztése Károlyi Gyulának a kormányalakításról, Szeged, 1919. május 29.; A Székely Nemzeti Tanács kérvénye Hencz Károly és Thuróczy István nagyszombati kiküldetése érdekében Károlyi Gyulának, Szeged, 1919. június 2.; A szegedi liberális polgárság memorandumja a Károlyi-kormányhoz, Szeged, 1919. június 12.; Névtelen levél Kelemen Bélának, Szeged, 1919. június 13.; A „Szeged” szabadkőműves páholy beadványa, Szeged, 1919. június 22.; A Délvidéki Magyar Nemzeti Tanács kérelme, Temesvár, 1919. június 27. (KELEMEN, 1923. 191–192, 574–575, 262–263, 580, 584, 581–582). Kelemen Béla a fentiek mellett az alábbi kérelmeket ismeri: A keresztényszocialisták június 14-i követelése; A muraközi tanárok és tisztviselők kérelme; A délvidéki ügyvédjelöltek kérvénye (KELEMEN, 1923. 269., 404., 452.).

²² MNL CSML K 32. Dr. Lajtós Samu pénzügyi igazgató levelei Károlyi Gyulához, 1919. június 9.; Vertánkudy tiszteletbeli vármegyei főjegyző levelei Károlyi Gyulához, 1919. június 23., 24.; Magyar Földművelésügyi Minisztérium 1919. június 29-i jegyzőkönyve; 1919. július 9-i miniszterelnökségi jegyzőkönyv; Veréb Tamás jegyző emlékirata az apátfalvi vérengzésről, „1919. július hava”.

²³ MNL CSML K 32. Károlyi Gyula levele Charpy tábornoknak, Szeged, 1919. június 19.

²⁴ MNL CSML K 32. A Magyar Nemzeti Propaganda Bizottság 81–1919. sz. irata a Magyar Hadügyminisztériumhoz, Szeged, 1919. július 8.

miniszterelnök utasítására a román, a szerb csapatok és a tanácskormány rovására írt visszaélésekről szóló tizennégy iratot a propaganda osztály és a külügyminisztérium rendelkezésére bocsátották.²⁵

A szerbek megszállta országrészről három kérvényt tartalmaz a Miniszterelnökség iratanyaga, ám a megszállás körülményeiről egy szegedi tanácsi irat, egy a külügy, illetve a belügyminiszterhez szóló jelentés is szól. A nagyikikindai igazságügyi tisztviselők iratának taglalására később kerül sor, a másik irat egy szerbek által letartóztatott újságíró ügyében keletkezett Zentán.²⁶ Emellett egy, a franciák által tévesen letartóztatott és a Csillag börtönben raboskodó makói polgár is a szegedi kormányhoz intézett kérelmet szabadon bocsátása ügyében.²⁷

A Tanácsköztársaság területéről érkezett kérvényeket, kérelmeket nem tartalmaz a miniszterelnökség irattára, ám – mivel az ellenforradalmi kormány elsődleges céljának a magyarországi bolsevizmus letörését tartotta – a „vörös megszállás” alatti területekről hírszerzési jellegű iratok és hangulatjelentések találhatók itt.

A köztisztviselők kérvényei

A kérvények második legnagyobb csoportját a román vagy szerb megszállási zónába került, egzisztenciájukat veszített közalkalmazottak, köztisztviselők beadványai tették ki. A legkorábbi panasz nem az 1918 előtti határok szerinti Magyarországról érkezett. Bosznia-hercegovinai magyar közalkalmazottak már 1919. május 28-án hosszú levélben panaszolták helyzetük rosszabbra fordulását. Beadványuk szerint, miután 1918. november 2-ától a szerbek átvették a közigazgatást, az osztrák–magyar tartományi kormány megszűntével ezek az alkalmazottak állásukat veszítették. Többször is kérték a Nemzeti Tanácstól, a Károlyi Mihály-kormánytól és a belgrádi vezetéstől, hogy segítsék hazaszállításukat, de süket fülekre találtak. Állításuk szerint éppen 1919. március 21-én tárgyalta volna a magyar kormány az ügyüket (már újbóli munkába állításukat is kérték), amire nem kerülhetett sor, a „commune” pedig szintén nem foglalkozott velük. Szenvedésüket a nélkülözések mellett tetézte, hogy az osztrák–magyar uralomért őket tekintették bűnbaknak, az utcákon is zaklatták őket, amint magyarul beszélgettek.²⁸ A szegedi kormány válasza nem volt teljes egészében elutasító. Hangoztatták, hogy nem áll módjukban segíteni, de a hadköteles korúaknak javasolták, hogy lépjenek be a szervezés alatt álló magyar nemzeti hadseregbe. Polgári alkalmazásra viszont csak

²⁵ MNL CSML K 32. 133–1919. sz. miniszterelnöki irat a román visszaélések ügyiratairól, Szeged, 1919. július 25.

²⁶ MNL CSML K 32. A miniszterelnök levele a külügyminiszterhez, Szeged, 1919. július 21.; Jelentés a külügyminiszternek a nagyszentmiklósi földműves iskola kifosztásáról, Szeged, 1919. július 17.; A szegedi Belügyminisztérium politikai hírszerző osztályának 1919. július 22-i jegyzőkönyve; 87/1919. sz. miniszterelnöki irat a zentai Függetlenségi Párt kérvényének áttételéről a Külügyminisztériumhoz, Szeged, 1919. június 30.

²⁷ MNL CSML K 32. Gyenesey Gábor levele a miniszterelnökhöz, Szeged, 1919. június 26.

²⁸ MNL CSML K 32. A bosznia-hercegovinai tartományi magyar honosságú és magyar nemzeti-ségű alkalmazottainak levele a Magyar Nemzeti Kormányhoz, Szeged, 1919. május 28. Idézetek: uo.

a „kommunisták által megszállva tartott ország felszabadítása és a közállapotok megszilárdulása” után kerülhet sor.²⁹

Az országrésznyi megszállt területen a román és a szerb hatóságok lassan berendezkedtek, és már jóval a békeszerződés előtt átvették a közigazgatást. Ez azt jelentette, hogy az érintett vármegyék magyar tisztviselői családjaikkal együtt ezrével menekültek a meg nem szállt területek felé, aminek szimbólumává a következő években a budapesti vagonlakások váltak. A Tanácsköztársaság idején még Szegedet tekintették „mentsvárnak” a délről és keletről jövő menekülők: június elején mintegy harminc menekültet tartott számon a kormány,³⁰ de számuk rohamosan nőtt: olyannyira, hogy a 130 ezer léleknek otthont adó Szegednek augusztusra hozzávetőlegesen 30 ezer menekültről kellett gondoskodnia a köz- és magánépületekbe beszállásolt több ezer francia katona mellett.³¹ A menekült tanítók már a Károlyi Gyula-kormánytól is kemény hangon követelték elmaradt fizetésüket, amit nem állt módjában az ellenforradalmi vezetésnek teljesíteni, mert így is alig bírta az államkassza legfontosabb célkitűzését, a karhatalom és a nemzeti hadsereg megszervezését finanszírozni.³²

Az egzisztenciáját veszített állami alkalmazotti réteg kiútkeresésének és egyfajta küldetéstudatának legekleatásabb példáját az Ábrahám-kormányhoz intézett kérelem mutatja, melyben *Horváth Ferenc* jegyző a tízezer főt számláló jegyzői–közjegyzői–segédjegyzői kar nevében ajánlja föl szolgálataikat a magyar nemzeti kormánynak, egyben kérte, hogy állítsa őket munkába, valamint a segítségükkel szervezze újjá a magyar közigazgatást. A kérést érdemeikre alapozzák, mint írják, a világháború nehéz évei alatt is az államhatalmat szolgálták, „hogy talán egy tisztviselői kara a világnak sem különben”, ezért rájuk zúdult a nép haragja. A „forradalom” vezetése úgy látta, hogy a tisztviselői kar és a csendőrség hatalomátvételük útjában áll, ezért a frontkatonákat is ellenük uszította, minek következtében sokan földönfutóvá váltak, sőt voltak, akik „vértanuhalált” szenvedtek. A levélíró érdemeik közé sorolja az államhatalmat a legalsó szintekig megtestesítő tisztviselők „bizonyításra nem szoruló”, „törhetetlen hazaszeretetét”, majd kifejezi azt a következő években a Monarchia-korabeli magyar nemzetiségpolitika kritikájaként nyíltan megfogalmazott érvet, miszerint „a nemzetiségi vidékek- és véghelyeken a magyar államhatalomnak úgyszólván egyetlen önzetlen, fáradhatatlan őrei voltak a községi és körjegyzők”.³³

A nagyikindai igazságügyi tisztviselők kérelme már a megszálló hatalom berendezkedéséről is képet ad. A bíróság szolgálatában álló díjnokok, altisztek és más alkalmazottak szintén nélkülözésekről, súlyossá forduló helyzetükről adnak számot. Február óta nem kaptak fizetést, és a szerbek teljesen leállították a magyarországi igazságügyi szervek működését Torontál vármegye legnépesebb városában, s szerbiaiakat állítottak a törvényszék és a járásbíróságok élére, akik Szerbia jogszabályai alapján törvénykez-

²⁹ MNL CSML K 32. Gróf Károlyi Gyula levele Klein Simon pénzügyi titkárnak, Szeged, 1919. június 13.

³⁰ KELEMEN, 1923. 270.

³¹ MNL CSML K 32. Jegyzőkönyv a Korzó moziban tartott békegyűlésről, Szeged, 1919. augusztus 3.

³² KELEMEN, 1923. 270.

³³ MNL CSML K 32. Horváth Ferenc jegyző levele Ábrahám Dezső miniszterelnökhöz. Szeged, 1919. augusztus 9.

tek. A bírák és az ügyészek alá rendelt igazságügyi személyzetet kivándorlásra kényszerítették, amennyiben nem voltak hajlandók esküt tenni az új államra. A kérelmet benyújtók precedensként említették menekült feletteseik ügyét, akik már kaptak 1200 koronás gyorssegélyt a szegedi ítélőtáblától. A magyar igazságügyi alkalmazottak – bérük folyósítása mellett – azt is kérték a kormánytól, hogy ügyüket kezeljék bizalmasan, nehogy az a szerbek tudomására jusson, ugyanakkor tanácsot, irányelvet is kértek a kormánytól, hogy milyen magatartást tanúsítsanak a szerb kormányzattal szemben.³⁴

A kormány a június 14-i „elvi jelentőségű határozatá”-ra hivatkozott válaszában, amely szerint nem áll módjában segíteni a megszállott területeken lévő közalkalmazottaknak; a miniszterelnökség még a szerb kormánnyal szemben követendő magatartásról sem nyilatkozott.³⁵

Ám nem csak a megszállt területekről érkezett vagy ott rekedt közszolgák várták helyzetük jobbra fordulását a szegedi kormánytól. A kormány hatásköréhez tartozó Szeged és környéke állami tisztviselői (a vasutasokat is beleértve) szintén bérük felemelését kérték. Mint írják: „bennünket végsőkéig juttatott legsötétebb nyomor kényszerít rá, hogy tovább elviselhetetlen helyzetünknek egyelőre legalább mulolagos orvoslását oda iktassuk az új nemzeti kormány legelső és egyben halasztást nem tűrő feladatai közé”. Égbekiáltó igazságtalanságnak tartja a beadvány, hogy míg egy átlagos pincér 1350 koronás havi jövedelmet tudhat magáénak, „amiről el van ismerve, hogy ennél kevesebből nem képes megélni”, addig egy VIII. fizetési osztályba eső főtisztviselő mindössze havi 900 koronát kap. A „megtartott tisztviselők” súlyos anyagi helyzetén még a tanácskormány is enyhített – ami Szegedre már nem terjedhetett ki – ezért kéri a magyar nemzeti kormányt, hogy számukra fejenként 2000 koronás gyorssegélyt utaljon ki ruházati és családi pótlék formájában.³⁶

A kormány államkasszájának szűkössége az igazságszolgáltatásban is fennakadásokat okozott, amit a szegedi államügyészség kérelme is jelez. Az államügyész súlyos pénzhiányról írt, ugyanis már 1919 márciusa óta nem tudta fizetni a fogvatartottak ételmezését, így szerződéses ételmezési vállalkozói a további szállítások beszüntetésével fenyegettek, ha rövid időn belül nem kapják meg a 80 ezer koronára rúgó hátralékukat. Emellett a tanúk díját sem tudták megfizetni, így amennyiben az adóhivatal nem utalja ki az államügyészség számára a kért összeget, nem csak a letartóztatottakat lesz kénytelen szabadon bocsátani, de az idézett tanúk díját is meg kell tagadnia.³⁷

A minisztertanács helyt adott az ügyészség kérelmének és utasította P. Ábrahám Dezsőt – aki július 16-tól a pénzügyminisztériumot is vezette –, hogy közvetlen tájékoztódás után foganosítsa a kiutalást.³⁸

³⁴ MNL CSML K 32. A nagyikikindai igazságügyi alkalmazottak kérelme a magyar nemzeti kormányhoz, Nagyikikinda, 1919. június 26.

³⁵ MNL CSML K 32. 82/1919. M. E. sz. irat Vámos Vendel törvényszéki főigazgatónak, Szeged, 1919. június 27.

³⁶ MNL CSML K 32. Állami tisztviselők, alkalmazottak és MÁV alkalmazottak levele a kormányhoz, Szeged, 1919. június 5.

³⁷ Az államügyész egyértelműen arra utalt, hogy ezzel félbeszakadnának a polgári és büntetőeljárások. (MNL CSML K 32. A szegedi államügyészség levele a miniszterelnökséghez, Szeged, 1919. augusztus 2.)

³⁸ MNL CSML K 32. Minisztertanácsi jegyzőkönyv, Szeged, 1919. augusztus 9. (KELEMEN, 1923. 452.)

Oktatásügy

A „Szegeden tartózkodó joghallgatók és szigorlók egyesülete” június 15-én juttatta el kérelmét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak és a kormánynak egy Szegeden felállítandó „jogkari egyetemi kurzus” érdekében. A Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem működését a Kolozsvárt megszálló román csapatok lehetetlenítették el, de a polgárháborús helyzet miatt a Budapesti Tudományegyetemtől is elszigetelődtek szegedi hallgatói. A hallgatók szerint a kolozsvári egyetem vezetősége is Szegedre szándékozott távozni, de nem kaptak útlevelet a román katonai parancsnokságtól, ezért kérték a magyar kormányt, hogy érjék el a franciáknál, hogy az egyetem oktatói és hallgatói kara újra egyesülhessen. Kérelmükben leszögezték, hogy amennyiben az intézményi áthelyezés nem megvalósítható, legalább szigorlatozási és doktoravatási lehetőség biztosítását kérik. A minisztertanács helyt adott a kérelemnek, és útlevelet kért a francia parancsnokságtól három kolozsvári professzor számára, amelyet azok meg is kaptak.³⁹

Szeged város tanácsa már korábban biztosította a kolozsvári egyetem jogi karának elhelyezését és a tanári kar utazási költségeit,⁴⁰ ám arra ekkor még nem került sor. A mind jobban szerveződő diákok a Magyar Főiskolai Hallgatók Nemzeti Szövetségé-
ként címeztek ismételt beadványt az Ábrahám-kormányhoz a jogi tanfolyam elindításáért. A folyamodványt már-már fenyegető hangvétel jellemezte. Kijelentették, hogy a kérelem elutasítása elégedetlenséget szülne a hallgatókban, ami pedig ilyen nehéz időkben „ellenfeleinknek nagy agitációs eszközül szolgálna”. A minisztertanácsnak azonban nem állt módjában a hallgatók kérését teljesíteni, így Magyarország második legnagyobb városa egyelőre egyetem nélkül maradt.⁴¹

A bánási svábság ügyei

A kérvények között megtalálható a Sváb Nemzeti Tanács memoranduma a Vallás- és Közoktatásügyi minisztériumnak „bánási sváb középfokú iskolák” ügyében. A kérvényt sajnos nem ismerjük, de tartalmát összefoglalja Kelemen Béla 1919. június 16-ai irata. Eszerint a svábok az öt hónappal korábban elfogadott 1919. évi VI. néptörvény „a magyarországi német nép önrendelkezési jogának gyakorlásáról” végrehajtását kérték a kormánytól akként, hogy a Temesváron található oktatási intézmények zömét németté alakítsák át. Az állami főgimnázium és tanítóképző egészében, míg a leánygimnázium és az ipari szakoskola részbeni németté alakítását kérték, előbbiek esetében a tanári kar ennek megfelelő lecserélésével. Emellett nyolcosztályos német tanítási

³⁹ MNL CSML K 32. A Szegeden tartózkodó joghallgatók és szigorlók egyesületének kérelme a Vallás- és Közoktatásügyi miniszterhez, Szeged, 1919. június 12. (KELEMEN, 1923. 579.); MNL CSML K 32. Minisztertanácsai jegyzőkönyv, Szeged, 1919. június 13. (KELEMEN, 1923. 265.); Károlyi Gyula levele Saint-Laumer francia parancsnoknak. (MNL CSML K 32; BOKOR, 1939. 103., KELEMEN, 1923. 579.)

⁴⁰ MNL CSML K 32. Szeged város tanácsa 12839/1919. tan. sz. irat. Szeged, 1919. május 6-i ülésből. (KELEMEN, 1923. 579.)

⁴¹ MNL CSML K 32. Magyar Főiskolai Hallgatók Nemzeti Szövetségének levele a miniszterelnökhöz, Szeged, 1919. július 20.; Minisztertanácsai jegyzőkönyv Szeged, 1919. augusztus 9. (KELEMEN, 1923. 453.) A Ferencz József Tudományegyetem 1919 tavaszától már nem működhetett Kolozsvárott. Három budapesti szemeszter után, 1921-ben foglalhata csak el végleges helyét az intézmény Szegeden.

nyelvű reálgimnázium alapítására és a temesvári elemi iskolák – igény szerinti – németté alakítására, illetve egy sváb tanfelügyelőség kialakítására is kérték a minisztert. Indoklásuk szerint ezek teljesítésével a szegedi kormány a magyarbarát svábokat támogatná, míg a „pángermanisták” pozícióit gyengítené. Megemlítették, hogy Versecben a szerb kormány már végrehajtotta a főreaáliskola németesítését, így a szegedi kormány további késlekedése a szerbpártiságot erősítené a svábokban. Az ő állásfoglalásuk a Bánság hovatartozása ügyében ugyanis jelentős – állította a memorandum.⁴²

A vallás- és közoktatásügyi miniszter választervezetében keményebb hangnemet ütött meg, nemtetszését fejezte ki annak kapcsán, hogy a németiség amelynek „megvolt a teljes szabadsága, jólétben volt része és gyarapodott”, most „elszakadási törekvésekkel fenyeget”. Csalódottságának adott hangot, mondván, hogy „végzetes szerencsétlenségünket ideig-óráig tartó „vívmányok” fitogtatásáért kizsákmányolja”. A kormánytagok többsége nem fogadta el a miniszter elvi jellegű válaszát, tanácskozássra szólította Kelemen mellé a pénzügyminisztert és *Hemmen Jánost* (a június 6-án megszüntetett Nemzetiségi Minisztérium vezetőjét), akik június 18-án új válaszejegyzéket fogalmaztak meg.⁴³

A 15-ei tervezetet lerövidítették akként, hogy kivették a fent említett részeket és szinte csak a pozitív tartalmú argumentumokat hagyták benne, némileg kiegészítve azokat konkrét intézkedések ígéréteivel. A végleges irat így leszögezte, hogy nagy jelentőségű reformokat, intézményes átalakításokat nem célja a kormánynak végrehajtani, hiszen csak „ideiglenes rendcsináló”, feladata a rend fenntartása és a jogfolytonosság biztosítása. Éppen ezért az 1919. évi VI. néptörvény végrehajtása, (amelynek 3. §-a a német önkormányzat kezébe adta a közoktatás ügyét) „csakis egy, az alkotmányosság formái között megalakult magyar kormánynak képezheti feladatát”.⁴⁴ Ezért leszögezték, hogy nem járulhatnak hozzá „ahhoz, hogy a meglévő magyar nyelvű állami iskolák jellegük megfosztásával német iskolákká átalakíttassanak”. Ugyanakkor kifejtették, hogy a kormány a közoktatás szabadságának elvét magáénak vallja, így semmi akadálya nincs annak, hogy német nyelvű tanintézetek vagy párhuzamos osztályok induljanak az 1919–1920-as tanévtől. Az ehhez szükséges intézkedések megtételére Kelemen miniszter megbízta a Sváb Nemzeti Tanácsot, sőt az említett német tanfelügyelőség létrehozásához is hozzájárult. A miniszter kijelentette, hogy a temesvári tanítóképző né-

⁴² Kelemen Béla javaslata a Károlyi-kormány Minisztertanácsának, Szeged, 1919. június 15. (KELEMEN, 1923. 277–279.)

⁴³ Kelemen Béla javaslata a Károlyi-kormány Minisztertanácsának, Szeged, 1919. június 15. (KELEMEN, 1923. 277–279., 283.)

⁴⁴ A kormány nem tekintette magát az alkotmányosság formái között megalakult szervnek. A *Hivatalos Közlöny*ben kihirdetett rendeletek ugyanis „a háború esetére szóló kivételes rendelkezésekről” alkotott 1912. évi LXIII. törvényre hivatkoztak, amely a kormányt kivételes hatalommal ruházta fel. A polgárok önszerveződése által megalakított ellenforradalmi kormánynak nem volt alkotmányos alapja. A népköztársaság kikiáltása óta csak Károlyi Mihály rendelkezett a „régí rendszerből” származó alkotmányos miniszterelnöki kinevezéssel: népképviselői választásokat nélkülöző törvényhozás híján „forradalmi szuverenitásból” merítették jogforrás jellegüket a „néptörvények” és az alkotmányként funkcionáló „Néphatározat”. (SCHÖNWALD, 1969. 230.; MEZEY, 2003. 298.) A levél írásakor már a Forradalmi Kormányzótanács XXVI. rendelete (április 3.) is megjelent, amely az alkotmány nevet viselte. Az 1920. januári nemzetgyűlési választásokig a forradalmakra, a háborús helyzetre és a megszállásra tekintettel a politikai vezetés(ek)e)t nem korlátozta ez az ex lex állapot.

met kurzusai infrastrukturális és személyi feltételeinek megteremtése ügyében már intézkedett. A válaszlevél magasztalta a bánáti németiséget, mely „eddig is törhetetlen hűségével, józanságával és munka szeretetével Magyarország egyik legértékesebb államalkotó eleme volt”, és azt kérte, hogy ebben a nehéz helyzetben is támogassák a nemzeti kormányt „honmentő tevékenységében” és az „új Magyarország megteremtésében”.⁴⁵

Kelemennek sikerült meggyőznie Károlyi Gyulát, hogy az ügyet ne vigyék ismét a kormány elé, hiszen az így is eléggé le van kötve ennél fontosabb ügyekkel. A miniszterelnök ezt a javaslatot – az új válaszjegyzékkel együtt – elfogadta, így a svábok ügye lekerült a Minisztertanács napirendjéről.⁴⁶

A bánáti németekhez, nemzetiségi viszonyaikhoz kapcsolódik a Magyar Nemzeti Propaganda Hivatal jelentése a bánáti svábság hangulatáról. E szerint az elszórt temesvári pángermán agitáció ellenére egy népszavazás esetén a bánáti németekre teljes mértékben számíthat Magyarország. A jelentés ugyanakkor naivan abban is bízott, hogy a Bánóság felosztása során a nem Szerbiához vagy Romániához kerülő szerbek, illetve románok is a „svábsághoz fognak csatlakozni” félvén attól, hogy „nemzetiségének idegen” államhoz csatlakozzanak. E szerint az ellenforradalmi központ reménykedett a népszavazásban a megszállt területek hovatarozását illetően.⁴⁷

A kormány reakciója a kérvényekre

A Károlyi-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, Kelemen Béla már június 6-án arról számolt be, hogy a kormány pénzügyigazgatósága kénytelen elutasítani a Szegedre menekülő közalkalmazottak kérvényeit. Véleménye szerint erre nemcsak a nemzeti kormány túlzott leterheltsége miatt van szükség, de hasznosnak véli ezzel eltántorítani a közalkalmazottakat a meneküléstől, „örhelyük elhagyásától”, ugyanis azzal szerte ártanak a nemzeti ügynek. Ezért a kormány azt javasolta a hozzájuk forduló, szorongatott helyzetben lévő köztisztviselőknél, hogy tegyék le a román, jugoszláv vagy csehszlovák állam által megkövetelt hűségesküt és maradjanak a helyükön, mert azzal csak segítik az ottmaradó lakosság ügyét. Az eskü pedig, „mint kikényszerített eskü, senkinek sem fog egyéni hazafiatlanságnak betudatni” – vélte megoldottnak az erkölcsi aggályokat a miniszter.⁴⁸

A kormány egyébként is súlyos erőforrás-hiányban szenvedett, közvetlen impériuma – mint ahogy az rendeleteiből is kitűnik – Szegedre és közvetlen környezetére (Algyő, Tápé és a Szeged környéki tanyavilág) terjedt csak ki. Már a június 11-ei minisztertanács elfogadta az indítványt, hogy „hogy oly ügyek, melyek nem az ország visszaszerzésére irányulnak, ne tárgyalassanak és ily célokra pénz ne utalványoztassék”.⁴⁹ Ez a kormány költségvetésének aránytalanságában meg is mutat-

⁴⁵ MNL CSML K 32. A magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter levele Muth Gáspárnak, a Sváb Nemzeti Tanács elnökének, Szeged, 1919. június 19. (KELEMEN, 1923. 581.)

⁴⁶ KELEMEN, 1923. 284.

⁴⁷ MNL CSML K 32, Jelentés a bánáti svábság hangulatáról, Szeged, 1919. augusztus 5.

⁴⁸ KELEMEN, 1923. 243.

⁴⁹ A Károlyi-kormány minisztertanácsának jegyzőkönyve, Szeged, 1919. június 11. (KELEMEN, 1923. 261.)

kozott (a kiadások 76%-át kapta a hadügyi tárca, lásd később). A június 13-án tartott minisztertanács határozata fogalmazta meg a Magyar Nemzeti Kormány álláspontját a tömegesen érkező kérvényekről: „a magyar kormány jelenleg csak szűk határok közt gyakorolhatja a kormányhatalmat [...] lehetetlenség azon igen csekély pénzkészletből, mely felett a kormány rendelkezik, a tisztviselők illetményeit folyósítani”.⁵⁰ Emellett a megszállott területeken alkalmazva volt tisztviselőknek a katonai szolgálatot ajánlotta – amennyiben életkorban voltak. Annak a területnek az adózási képessége és rendelkezésre álló közpénze, amelyre a kormány hatalma kiterjedt, csak szűkös kapacitást biztosított, így a „bankgassei milliók”⁵¹ egy részét (három millió koronát) Bethlenék június elsejére Szegedre küldték,⁵² emellett a kormány július 28-ra kénytelen volt tízmillió koronás kölcsönhöz folyamodni, illetve magánosok adományai és állami tulajdonban lévő vagyontárgyak értékesítésével is gazdagították az államkasszát. Az aradi-szegedi kormány már Budapesten elkészített utólagos zárszámadása szerint hivatali ideje alatt 24 millió koronás bevétellel gazdálkodott a 23,39 millió koronás kiadásai fedezésére. A minisztériumok közötti megosztás azonban igen aránytalannak bizonyult: míg a hadügyi tárca 17,77 milliót költött, addig a Nemzetiségi Minisztérium (egy hónapos fennállása során) mindössze ezer, a vallás- és közoktatásügyi tárca 25 ezer, míg a miniszterelnökség 270 ezer koronával gazdálkodhatott.⁵³

Az ellenforradalmi kormány elsődleges céljának a budapesti bolsevik vezetés megdöntését és a „nemzeti eszme újbóli érvényre emelését” tűzte ki célul, így kénytelen volt a hivatali illetmények folyósítását kérő beadványokkal kapcsolatban elutasító álláspontra helyezkedni. Ezt az elvet az Ábrahám-kormány is érvényesítette, „miszertint csakis azon magyar állami tisztviselők illetményeit tehetik folyóvá, akik az ő általa gyakorolt állami fennhatóság területén teljesítenek szolgálatot”. Mindezt azonban kiegészítették azzal, hogy a közalkalmazotti igények végleges elbírálására akkor kerül sor, amint a kormány országos fennhatóságot gyakorol.⁵⁴

A július 14-ei és 15-ei minisztertanácsok ülések jegyzőkönyvéből kiderül, hogy a Károlyi-kormány közvetett módon mégis biztosította az „erdélyi tisztviselők” fizetését. Kétmillió korona erejéig azt a megszállt Kolozsvár pénzügyi intézetei folyósították, aminek kiegyenlítésére a kormány garanciát vállalt. Ezt a biztosítékot az Ábrahám-

⁵⁰ MNL CSML K 32. A minisztertanács 1919. évi június 13-án megtartott ülésének határozata. (KELEMEN, 1923. 269.)

⁵¹ Kelemen Béla nevezte így (KELEMEN, 1923. 603.) a Tanácsköztársaság által nyugatra küldött, majd a bécsi magyar követségről az ABC és a néhány, az ellenforradalom oldalára állt diplomatája által lefoglalt 135 millió koronás összeget, amely tetemes hányadával ezt követően az Ausztriában működő ellenforradalmi csoportok rendelkeztek. (ROMSICS, 1982. 32.)

⁵² A Károlyi-kormány Minisztertanácsának jegyzőkönyve Szeged, 1919. június 2. (KELEMEN, 1923. 209. és 234.)

⁵³ KELEMEN, 1923. 410. 504–505. – A számadást Berzsényi Béla pénzügyi főtanácsos készítette, de csak a rendeleti alapú bevételeket számolta, így a Bécsből küldött vagy magánadományból befolytakat nem. Kelemen Béla ezzel szemben 46 millió koronára teszi a nemzeti kormány összes bevételét, ő viszont Berzsényivel ellentétben a kiadásokhoz hozzászámolta azokat a tételeket is, amelyeket „abban az esetben is fizetni kellett volna, ha a kormány nincs is Szegeden”, például az állami hivatalok személyi és dologi költségeit.

⁵⁴ A Károlyi-kormány Minisztertanácsának jegyzőkönyve, Szeged, 1919. július 26. (KELEMEN, 1923. 403.)

kormány is fenn kívánta tartani, azzal a kitételrel, hogy a kölcsön visszafizetésére csak akkor kerülhet sor, „mihelyt az ország pénzügyei felett az imperiumot átveszi”.⁵⁵

Felhasznált irodalom

Források

MNL CSML K 32 Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád megyei Levéltára, Miniszterelnökség Levéltára.

Szakirodalom

BOKOR

1939

BOKOR PÁL DR.: *Szegedországtól Magyarorszáig (visszaemlékezés a szegedi ellenforradalmi napokra)*. Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, h. n., 1939. 77.

GÖMBÖS

1920

GÖMBÖS GYULA: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról*. Budapesti Hírlap nyomdája, Bp., 1920.

HORTHY

2012

HORTHY MIKLÓS: *Emlékirataim*. Európa Könyvkiadó, Bp., 2012. 127.

KELEMEN

1922

KELEMEN BÉLA DR.: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez. (1919). (Naplójegyzetek és okiratok)*. A szerző kiadása, Szeged, 1922.

MEZEY

2003

Magyar alkotmánytörténet, Szerk. MEZEY BARNA, 5., átdolgozott kiadás, Osiris Kiadó, Bp., 2003.

ORMOS

2000

ORMOS MÁRIA: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós – Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941). I. kötet*. PolgART Könyvkiadó, Bp., 2000.

ROMSICS

1982

ROMSICS IGNÁC: *Ellenforradalom és konszolidáció – A Horthy rendszer első tíz éve*. Gondolat, Bp., 1982.

SCHÖNWALD

1969

SCHÖNWALD PÁL: *A magyarországi 1918-1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1969.

⁵⁵ Az Ábrahám-kormány Minisztertanácsának jegyzőkönyve, Szeged, 1919. július 14., július 16. (KELEMEN, 1923. 366., 371.)